

MADEN İŞ KOLU İŞ SAĞLIĞI VE HEMŞİRELİĞİ

Ayşe OCAKCI*

ÖZET

Türkiye'de taş kömürü ilk kez 1829 yılında Zonguldak Ereğli Neyren deresi yatağında bulunmuştur.

İş kazası ve meslek hastalıkları kayıtları 1950'li yıllardan bu yana ayrıntılı olarak tutulmaktadır. 1943-1945 yılları arasında tutulan kayıtlarda: Tifüs 212, ölüm 30, çiçek 89, ölüm 19 ve suçiçeği 21 olarak belirtilmiştir.

1993-1998 yılları arasında Zonguldak havzasında 933 iş kazası olmuş, 65'i ölüm ile sonuçlanırken 15.033 işçimiz yaralanmıştır. Aynı yıllarda pnömokonyoz olgusunun 921 olduğu ve toplam 731,122 iş günü kaybı bildirilmiştir. Değişik iş kollarına göre maden iş kolu, iş kazası ve meslek hastalıkları yoğunluğunun en yüksek ve tehlikeli olduğu sanayilerden biridir.

1998 yılı kayıtlarına göre Zonguldak havzasında görev yapan 17.202 işçi için 4 hemşire sağlık hizmeti yapmaktadır. Yapılandırılacak sağlık ekibi içinde profesyonel hemşirelerin etkin çalışma yapabilecekleri ve bu hizmet için görev bekledikleri bilinmelidir.

Anahtar Kelimeler : Maden İş Kolu Hemşireliği

MINING BUSINESS, HEALTH CARE OF THE MINERS AND NURSING

ABSTRACT

Coal in Turkey, was first discovered in the bed of Neyren stream in Ereğli province of Zonguldak in 1829.

The registers of accidents during work and illnesses related to the working conditions have been kept in detail since 1950s. 30 deaths out of 212 typhus, 19 deaths out of 89 variola and 21 chicken pox case were stated in the registers kept between 1943 and 1945.

*Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu Müdürü (Yrd.Doç.Dr.)

The number of accidents in mines in Zonguldak province is 933 from 1993 to 1998. The number of death is 65 and the number of wounded is 15.033 during that time. The pneumoconio phenomenon, which is to be stated, is, totally, 921. The loss of working day in the last five years is stated as 731,122. Coal mining, when compared with the other branches of work, is one of the industries which has the most accident risk at work, and which the density of illness related to mining is the highest and the most dangerous.

Four nurses have serviced to 17.202 workers in Zonguldak province in 1998. It is suggested that professional nurses who will take place in the group to be established do effective work on workers' health care and wait for duty for this purpose.

Key Words : Nursing in Miners Health.

GİRİŞ

Türkiye'de taş kömürü ilk kez 1829 yılında Zonguldak Ereğli Neyren deresi yatağında bulunmuştur. 1848'de ise, Zonguldak havzası kömür üretimine donanmanın gereksinmesini karşılamak üzere Hazine-i Hassa yönetiminde, yabancılara kiraya verilerek başlamıştır. 1854 - 1855 Kırım savaşı sırasında, müttefik donanmanın gereksinmesini karşılamak üzere, havza ocakları İngiltere'ye kiraya verilmiş, 1855 - 1865 yılları arasında havza yönetimi, önce anlaşma ile tekrar Hazine - i Hass'ya devredilmiş; kurulan geçici yönetim, kısa bir süre sonra da İngiliz'lerin eline geçmiştir. 1865 - 1883 yılları arasında havza yönetimi "Denizcilik İdaresine" verilmiş ve ilk kez sosyal ve teknik bir düzen oluşturmak üzere, Dilaver paşa tarafından 100 maddelik bir tüzük hazırlanmıştır. (Fındıkgil 1966).

Bu tüzük ile ocakların yönetim biçimi kömür üretim yöntemleri, maden direği sağlama işleri, madenin yalnız işletme hakkının verilmesi, kimseye devir edilmemesi, çalışanların iş kazasına uğramalarının önlenmesi konularını içeren, 8 bölümlük bir düzenleme yapılmıştır. Böylece havzada iş güvenliği ile ilgili olarak, ilk yazılı kurallar konulmuş olmaktadır. (Karahasan 1978).

Havza, 1884 - 1908 yılları arasında yabancı ortaklarca işletilmiş, I . Dünya Savaşı ile Almanların yönetimine verilmiştir. Ulusal savaşımızın zaferle sonuçlanmasıyla, sosyo - ekonomik kalkınmanın ön koşulları belirlenerek, havzanın teknik, ekonomik ve sosyal sorunları ele alınmıştır (TMMOB 1992).

1925 - 1936' da "aracılı karışma " döneminde, devlet havzaya doğrudan işletmecisi olarak girmiş, taşkömürü havzası 1940 yılında devletleştirilmiştir. 1936 - 1983 işletmecilik döneminde kurum, türlü evreler geçirerek; Etibank ve Türkiye Kömür İşletmeleri (TKİ)'ye bağlı Ereğli Kömür İşletmeleri (EKİ) Kurumu olarak etkinliğini sürdürmüştür. 28.10.1983 tarihinde kurum yeniden örgütlenerek Devlet

Bakanlığı 'na bağlı ayrı bir genel müdürlüğe, TTK (Türkiye Taş Kömürü Kurumu) Genel Müdürlüğüne dönüştürülmüştür. Bugün kurum bünyesinde üç kuruluş (müessese) bulunmaktadır. Bunlar, Kozlu- Karadon ve Üzülmaz 'dir. Kozlu 03.03.1992 tarihinde yaşanan grizu faciası nedeniyle üretimini tamamen durdurmuş; 21.08.1992 tarihinde İncirharmanı İşletmesi 4 .ocakta kömür üretimine başlamıştır. (T.T.K Raporları1998).

TTK bünyesinde, yeraltı ve yerüstündeki işyerlerinde oluşan ve ölüm ile sonuçlanan tüm iş kazaları; kaza nedenine, kömür üretimine, kaza yineleme ve ağırlık oranlarına, yaralanan organa göre sınıflandırılmakta; yanı sıra geçmiş yıllarda oluşan iş kazalarıyla karşılaştırılmaktadır.

İş kazası ve meslek hastalıkları kayıtları 1950' li yıllardan bu yana ayrıntılı olarak tutulmaktadır. 1943 - 1945 yılları arasında tutulan kayıtlarda; 212 tifüs olgusunda 30 ölüm, 89 çiçek olgusunda 19 ölüm ve 21 suçiçeği olgusu bildirilmiştir (Dosdoğru 1990).

1951' de iş kazaları ve meslek hastalıkları kayıtları tutulmuş; bu kayıtlara göre 125 meslek hastalığı tanımlanmıştır. Bunların 24'ü tüberküloz, 2'si silikotüberküloz, 9'u bronşit ve pnomoni, 77'si silikoz antrakoz, 1 varis olarak bildirilmiştir. Aynı yılda kayıtlı 22937 iş kazası bildirilmiş ve bu kazaların %23'ü düşme kayma, % 20'si sıçrama - çarpma, % 14'ü sıkışma % 9'u kesme - batma, % 6'sı zorlama, % 4'ü çökme ve göçük, %4'ü yangın ve patlama olarak sıralanmıştır. (Akbulut 1955).

Tablo 1. 1993 - 1998 Zonguldak Havzası Maden İşkolu İş Kazaları

TARİH	KAZA SAYISI	ÖLÜ SAYISI	YARALI SAYISI	KAYIP İŞ GÜNÜ
1993	4.435	14	4.423	173.170
1994	3.125	12	3.116	145.784
1995	2.376	13	2.373	142.119
1996	2.546	4	2.560	65.686
1997	2.519	22	2.561	204.363
1998*	933	4	929	Tamamlanmadı
TOPLAM	15.001	65	15.033	731.122

*İlk 6 aya ait veri olduğundan genel toplama alınmamıştır.

Çituroğlu, L. (Ağustos 1998) T.T.K Sağlık İstatistikleri Daire Başkanlığı.

Tablo 1'de TTK Genel müdürlüğü sağlık istatistikleri daire başkanlığının verilerine göre, 1993 - 1998 tarihleri arasında, maden iş kolunda yaşanan kaza ve iş günü kayıpları görülmektedir. Zonguldak havzasında son beş yılda toplam 15.001 iş kazası olmuş; kazaların 65'i ölüm ile sonuçlanırken 15.033 işçi de yaralanmıştır. Toplam iş günü kaybı ise son beş yılda 731.122 dir. (1998 yılı verileri tamamlanmadığından genel toplama katılmamıştır.)

İş kazalarının ağırlığı, genel olarak olay sonunda alınması gereken istirahat ve tedavi süresi ile belirlenebilmektedir. TTK açısından iş kazaları nedeniyle kayıp iş günleri kavramından; işçinin iş kazasına uğraması nedeniyle (vizite) görünüm kağıdı alıp hastaneye gittiği günden başlayarak tekrar işe döndüğü güne kadar geçen süre anlaşılmaktadır. Kurum bünyesinde işçinin ölümü ya da sürekli iş göremez duruma girmesi halinde kayıp iş günü, 7.500 olarak kabul edilmektedir. (Ofluoğlu 1996).

TTK' da iş kazalarının nedenlerine göre dağılımı incelendiğinde, grizu ve gazlardan kaynaklanan iş kazalarının yıllara göre azaldığı; buna karşılık dikkatsizlikten kaynaklanan, küçük çaplı çeşitli kazaların çoğaldığı görülmektedir. Göçükler, kömür aktarılması dışında araç gereç taşıma ve kullanmadan kaynaklanan iş kazaları ile, küçük çapta dikkatsizliklerden kaynaklanan çeşitli kazaların sayısının yüksek olması ilginçtir. (Özcan 1992).

Bu durumu, 1992 yılında büyük faciayı yaşayan İncirharmanı, Kopeks/ Yeni Kuyu, 30 no'lu kuyulardan bir grup işçi şöyle yorumlamaktadır. Facia sonrasında bütün baca ağızları ve hava delikleri betonla kapatılmasına karşın, yangın söndürülmeyince, 900'lü kodlara su basmak kaçınılmaz olmuştur. Uzunca bir süre de kuyular açılmayınca, paslanma, çürüme, destek yapılarında ağır tahribat gibi olumsuz bir tabloyla karşılaşmış; bir yandan son yıllarda madenci sayısında yaşanan önemli düşüş, öte yandan bir an önce üretime geçme çabaları, çökme, göçme açısından uzun erimli iyileştirme çalışmalarını engellemiş, bu durum iş kazalarında artırıcı rol oynamıştır. (Maden işçileriyle özel görüşme 1998).

Taş kömürü madenciliğinde kaza oranının yüksek olmasının, çok önemli bir nedeni de, taş kömürünün güç yerbilimsel (jeolojik) koşullar altında çıkarılmasıdır. Taş kömürü madenciliğinde, ocaklardaki basıncın özellikle yılın ilk dört ayında düşmesi ile gaz yoğunlaşması artmakta, bunun sonucu olarak da, ocak yangınları gündeme gelmektedir. Öte yandan yılın ilk üç ayında, yeni bir üretim dönemine geçiliyor olmasının psikolojik etkisi de, iş kazalarını artırıcı nitelikte, olumsuzdur. (Buskan 1989).

İş kazalarının önlenmesi konusunda, sanayileşmiş ülkelerde, sürekli inceleme ve araştırmalara dayalı, büyük gelişmeler sağlanmıştır. Bu gelişmelerin özü, her durumda uygulanabilir yöntemler geliştirip, yaşama geçirmektir. (Güney 1990).

İş kazalarını önleme çalışmaları, öncelikle iş kazası öncesinde var olan güvensiz davranış veya durumlara yönelik olmalıdır. Bu davranışlar denetlenmeli ve ortadan kaldırılmalıdır. Bir iş kazası ve sonucunda yaralanma yada ölüm olayı olmuşsa, bunun nedeni iş kazasından önce var olan etkenlerde aranmalıdır. (Heinrich 1959).

İşkazalarının önlenmesinde, alınması gereken önlemlere ilişkin öneriler şu başlıklarda toplanabilir (Baykut 1994).

- 1 - İşçiye yönelik önlemler,
- 2 - İşletmeye yönelik önlemler,
- 3 - Ülke düzeyinde öneriler,
- 4 - Diğer önlemler.

İşçiye yönelik öneriler:

- 1 - İşçinin sağlık denetimleri,
- 2 - İşçi eğitimi,
- 3 - Psikoteknik yöntemler,
- 4 - İşbilim (ergonomik) önlemler olarak incelenebilir.

T.T.K. Sağlık Dairesi başkanlığında meslek hastalığı olan ve bildirimi yapılan "Pnomokonyoz" un son beş yıllık görülme sıklığı, tablo 2' de verilmektedir.

Tablo 2. Bildirimi Zorunlu Pnomokonyoz Olgularının Yıllara Göre Dağılımı

TARİH	PNOMOKONYOZ'LU İŞÇİ SAYISI
1993	233
1994	174
1995	80
1996	182
1997	252
1998*	157
TOPLAM	921

*1998 yılı mayıs ayına kadar verildiğinden genel toplama katılmamıştır.
Akkaya, C. (Ağustos 1998). T.T.K. Sağlık Daire Başkanlığı

Maden İşkolunda İş Sağlığı Hemşireliği

Tablo 2'de son beş yıl içinde Zonguldak havzasında görülen pnomokonyoz olgusunun dağılımı görülmektedir. Temel sağlık hizmetleri çerçevesinde, primer sağlık hizmetleri çalışmalarında etkili sağlık eğitimi verilerek, diğer hastalıklar kadar, pnomokonyozun da önlenmesi, gerek iş sağlığı, gerekse iş günü kaybı açısından önemlidir. Bu eğitimin, düzenlenecek sağlık eğitimi programlarıyla, planlı bir biçimde sağlık ekibi içinde yer alan profesyonel hemşirelerce yürütülmesi, en uygun olanıdır.

Değişik iş kollarına göre maden iş kolu, iş kazası ve meslek hastalıkları yoğunluğunun en yüksek ve en tehlikeli olduğu sanayilerden biridir. Madenciligi diğer iş kollarından ayıran nokta, iş ortamının sürekli olarak değişmesidir. Maden işçisinin yaşamının yer üstü ve yer altında olmak üzere, iki değişik fizik çevrede geçmesi, genellikle uyum sorunları yaşamasına neden olmaktadır(Emiroğlu 1997).

Sağlık olmaksızın üretimin yapılamıyacağı, iş ile onun sağlık yönünün birbirinden ayrılmazlığı, iş yeri ve iş sağlığı kavramlarına önem kazandırmıştır.

Temel sağlık hizmeti sunmanın en önemli öğelerinden biri ekip çalışmasıdır. Çalışma ortamında sağlık hizmeti sunmanın iş verimini artırdığı ve bireyin fiziksel, ruhsal, sosyal yönden incelenmesinde hemşirelerin de yeterli bilgi ve beceriye sahip olması gereği, iş sağlığı hemşireliğinin gelişmesine neden olmuştur. İş sağlığı hemşireliği 1880'li yıllarda ortaya çıkmış, günümüze gelinceye dek rol ve işlevlerinde önemli gelişmeler ve değişimler olmuştur. (Deith 1995).

20. yüzyılın ilk yarısında iş sağlığı hemşireliği hızla gelişmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika'da 4000 iş sağlığı hemşiresi bulunurken, günümüzde bu sayı 19000 e ulaşmıştır. 1942 de Amerikan İş Sağlığı Hemşireler Derneği kurulmuştur. İlk iş sağlığı hemşiresi de Amerika'dan Mayo Steward olarak 1888 yılında resmi kayıtlarda yer almıştır. (Stanhope, Lancaster 1995). Dernek tarafından yapılan tanıma göre iş sağlığı hemşiresi; tüm iş yerlerinde çalışanların sağlıklarının korunmasında, hemşirelik ilkelerini uygulayan bireydir. Onun görevleri, işçilerin sağlığını koruma, erken tanı, hastaların ve yaralananların tedavisi ve rehabilitasyon işlemlerini içerir. Ayrıca sağlık eğitimi ve danışmanlık, çevre sağlığı ve insan ilişkileri alanında hemşirenin özel bilgi ve becerisini gerektirir.

Bu tanıma uygun olarak iş sağlığı ve iş güvenliği hemşiresi; İş sağlığı ve iş güvenliği ile ilgili sorunları saptar, öncelikler belirler. Çalışanların özelliklerini, sağlık düzeylerini saptar. Bunlara yönelik veri toplar, işçilerin öykülerini alır, fizik inceleme yapar, hemşirelik tanısı koyar. Bakım için plan hazırlayarak uygular ve sonuçları değerlendirir. İşçi ailesinin sağlığının korunması ve sürdürülmesi

işlemlerinde rol alır. İş yerinde taramalar yapar, şüpheli olguları hekime yönlendirir. İşçinin işe dönmesini sağlayacak rehabilitasyon hizmetlerine katılır. Hasta işçinin hastaneye sevkini, yatırılmasını sağlar, oradaki bakım ve sağaltım konusunda bilgi toplar, hastane çıkışında bakım işlerini üstlenir. Hemşirelik hizmetlerinin değerlendirilmesi ve planlanması için kayıt tutar. İlk yardım hizmetlerinin yanısıra eğitim programları düzenleyerek işçilerin sağlık hizmetlerine katılımını sağlar. İş sağlığını geliştirecek araştırmalarını sürdürür (Bahar 1987).

İş sağlığı hemşiresinin belirtilen amaçlara ulaşabilmesi, rollerini yerine getirebilmesi için, iş yerinde çalışan hemşire sayısının yeterli olması ön koşuldur. Bu sayı, çalışan işçi sayısına, işçinin sağlık durumuna, var olan ya da olası sağlık sorunlarına, kuruluşun büyüklüğüne göre belirlenmektedir. Gelişmiş ülkelerde nitelikli bir iş sağlığı hemşireliği hizmeti vermek için, 300 işçiye bir hemşire düşmektedir. Ülkemizde ise iş sağlığı ve iş güvenliği tüzüğüne göre, her 50 - 200 işçi çalıştıran iş yerlerinde, bir hemşire ya da sağlık memurunun olmasının gerekliliği maddeleri yer almaktadır; ancak uygulamada gördüğümüz durum işyerlerinde ya hiç hemşire görevlendirilmemesi; ya da sağlıkla ilgili formal bir eğitimi bulunmayan kişilerin çalıştırılmasıdır (Güler 1997).

TTK Genel Müdürlüğü Sağlık Daire Başkanlığının verilerine göre, Zonguldak havzasında yalnızca dört hemşire görev yapmaktadır. Bu hemşirelerden ikisi yüksekokul önlisans programından mezun olup daire başkanlığında çeşitli ölçümler yapmakta; (odyometri vb), bir hemşire Üzülmaz Bölgesinde, bir hemşire de genel müdürlük poliklinik hizmetlerinde görev yapmaktadır (Akkaya 1998).

Hemşirelik hizmetlerinin hızla geliştiği ve yaygınlaştığı ülkemizde, TTK Zonguldak havzasında 1998 yılı itibarıyla çalışan 17.202 işçi için görev yapan 4 hemşireden, dünya standardına uygun hemşirelik hizmeti vermelerini beklemenin, yine bu dört sağlık görevlisinin ürettiği hizmeti de iş sağlığı hemşireliği olarak değerlendirmenin, on yedi bin işçiye haksızlık olacağı, apaçık görülmektedir.

Bu gün Türkiye'de hemşirelik eğitimi lisans düzeyinde verilmektedir. Üniversitelerimizin yüksekokullarından mezun olan hemşirelerimiz, her alanda olduğu gibi, iş sağlığında da etkin görev almak üzere yapılandırılacak sağlık ekibinde, görev beklemektedirler.

Çağdaş Türkiye, yeryüzünün en değerli varlığı insanı koruma konusundaki programına bir ekip çalışması anlayışı içinde kazaların en aza indirilmesi, onulmaz yaralara dönüşmeden iyileştirilmesi bilincini de, eklemek durumundadır.

KAYNAKLAR

- 1-Akkaya C; (Ağustos 1998). T.T.K. Genel Müdürlüğü Sağlık Daire Başkanlığı, 1998 kayıtları. Zonguldak.
- 2-Akbulut T; (1955). İş Hekimliği ve İşyerlerinde Mediko-Sosyal Problemler. s: 287 İstanbul.
- 3-Bahar Z; (1987). İşçi Sağlığı Hemşireliği ve Sorumlulukları, Ege Ün. H.Y.O. Dergisi, 3:2, s:58-68.
- 4-Baykut G; (1994). Vardiyalı İşçilerin Sağlık Sorunları, H.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü Bilim Uzmanlığı Tezi. s: 68-71, Ankara.
- 5-Buskan S; (1989). Zonguldak Taş Kömürü Havzasında Ölüm Oranlarını Etkileyen Faktörler. İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Bilim Uzmanlığı Tezi. s: i İstanbul.
- 6-Çıtıroğlu L; (1998) T.T.K. Genel Müdürlüğü Sağlık İstatistikleri Daire Başkanlığı 1998 kayıtları, Zonguldak.
- 7-Deith B; (1995) . Promoting Health and Safety Programs in the Workplace. Nurs. Times, Vol:91, No:9,p:38-39.
- 8-Dosdoğru S; (1990). Sağlık açısından İşçilerin Dünyü Bugünü T.T.K. yayınları. s: 15 İstanbul.
- 9-Emiroğlu N; Günay. Y; (1997). İşçi Sağlığı ve İş Güvenliğinde İşyeri Hemşireliğinin Önemi. T.H.D. 2-3:6-9.
- 10-Fındıklı Y; (1966). Maden Hukuku. İ.T.Ü. Yayınları. No: 656. s:30.
- 11-Güler N; (1997). İşçilerin İşyeri ile ilgili Sağlık Bakım Gereksinimleri Çerçevesinde Verilen Hemşirelik Hizmetlerinin Değerlendirilmesi. H.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi. s: 2-3 Ankara.
- 12-Güney S; (1990) İş Kazalarının Yapısal Analizi ve Kaza Yapan İşgörenlerin Kişilik Profilleri ile İlgili Bir Araştırma. İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- 13-Heinrich H.W; (1959). Industrial Accident Prevention. Mc. Graw- Hill. Book Comp. New York.p:78.
- 14-Karahasan. Ö; (1978). Türkiye Sendikacılık Hareketi İçinde Maden İşçileri ve Sendikası, Zonguldak Maden İşçileri Sendikası Yayınları. s:228. Zonguldak.
- 15-Ofluoğlu G; (1996). Türkiye'de İş Kazalarının Ekonomik Boyutları G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi. s: 162 Ankara.
- 16-Özcan Ü; (1992). Zonguldak Sorunları ve Çözüm Önerileri. Maden İşçileri Sendikası Yayınları. s:62.
- 17-Stanhope M; Lancaster. J; (1995). Community Health Nursing, Promoting Health of Aggregates, Families and Individuals. 4th ed. Mosby Year Book. Mc. p: 907-26.

18----- T.M.M.O.B; (1992) Türkiye Taş Kömürü Madenciliğinde İşçi Sağlığı ve İş Güvenliğine İlişkin Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Zonguldak. s:19.

19----- (1985) İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Tüzüğü.